

SZABÓ ANDRÁS

ÚJ MEGFONTOLÁSOK A FANCHALI JÓB-KÓDEXRŐL,
AVAGY A SZÉP MAGYAR KOMÉDIA MÁSOLÓJA

2004. november 4-én Szentmártoni Szabó Géza a kezembe nyomta az akkor frissen elkészült *Balassi Bálint és kora* című albumot.¹ Belelapoztam, s a 67. laphoz érve teljesen megzavarodva bámultam az illusztrációt, amely nem más, mint a *Szép magyar komédia* ajánlásának fényképmásolata a Fanchali Jób-kódexből (1. kép). Mivel nem vagyok Balassi-kutató, én korábban soha nem láttam ezt a kéziratot; abban azonban már akkor teljesen biztos voltam, hogy ezt az írást ismerem és azonosítani tudom, hiszen néhány évig ugyanennek a kéznek az írása fölött ültem, miközben egy latin nyelvű művét próbáltam kiadásra előkészíteni. A felismerés annyira váratlan volt, hogy az első pillanatban nem is tudtam a következményeit átgondolni, ezért gyorsan megnéztem Ján Mišianik, Eckhardt Sándor és Klaniczay Tibor 1959-es könyvét,² hogy megpróbáljam szembesíteni a véleményemet az eddigi szakirodalommal. A kutatás az Országos Széchényi Könyvtárban és a Magyar Országos Levéltárban folytatódott, alaposan tanulmányoztam a Fanchali Jób-kódex mikrofilmjét az Akadémiai Könyvtárban (a *Komédia* szövegének erről készült fénymásolatát is megkaptam Kőszeghy Péter szívésségéből), majd Bécsbe is kimentem, hogy az eredetit tanulmányozzam.³ 2005 februárjában előadás formájában ismertettem eredményeimet a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetében, majd Vadai István hozzászólása és kiegészítései nyomán újra elmentem Bécsbe, megnézni a kéziratot. Néhány év érlelés után alakult ki a tanulmány végleges változata.

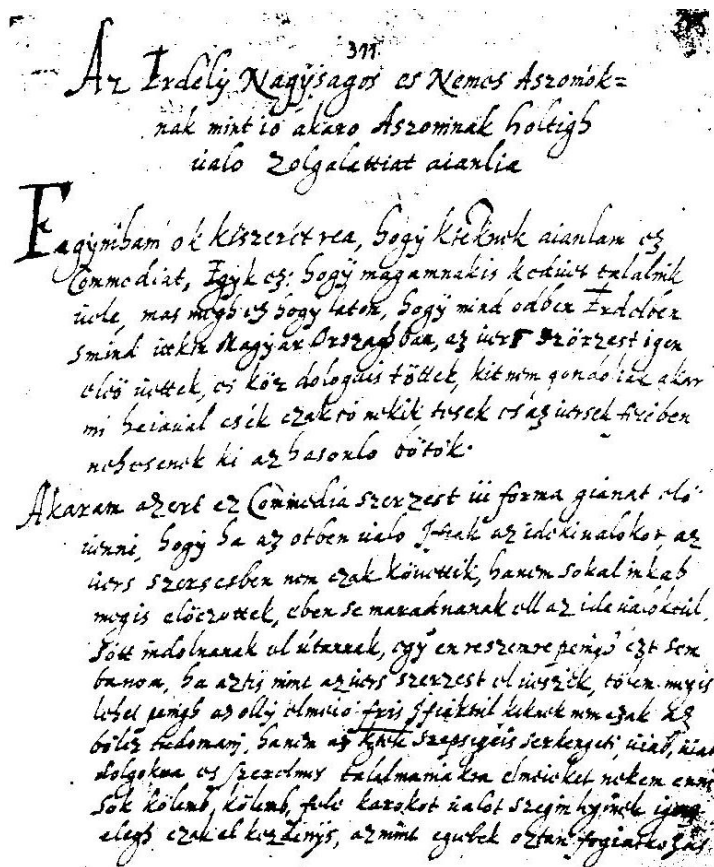
Mielőtt nekikezdenék tulajdonképpeni mondanivalómnak, ismertetnem kell, mi volt a kutatás véleménye a kódexről. Mint az közismert, a kéziratot Ján Mišianik fedezte fel Bécsben 1958 májusában, s mivel nem volt rá ideje, hogy a helyszínen tanulmányozza, kikölcsönözte azt Pozsonyba, s egyúttal értesítette a felfedezésről a Magyar Tudományos Akadémiát is. Ma már csak nosztalgiai tudunk ezekre az időkre gondolni, amikor az

¹ CSÖRSZ Rumen István, KŐSZEGHY Péter, PÁLFFY Géza, SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, *Balassi Bálint és kora*, Bp., Balassi Kiadó, 2004.

² JÁN MIŠIANIK, ECKHARDT Sándor, KLANICZAY Tibor, *Balassi Bálint Szép magyar komédiája: A Fanchaly Jób-kódex magyar és szlovák versei*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1959 (Irodalomtörténeti Füzetek, 25).

³ A Fanchali Jób-kódex jelzete: Österreichische Nationalbibliothek, Handschriftenabteilung, Cod. ser. nov. 2964. – Köszönettel tartozom Prof. Dr. Ernst Gamillscheg udvari tanácsos úrnak, a kéziratot vezetőjének, aki mindkét alkalommal előkészítette számomra a kéziratot.

Österreichische Nationalbibliothek hajlandó volt kéziratot kölcsönözni a kommunista Csehszlovákiába.⁴

1. kép

A részletes vizsgálat eredményei a már emlegetett háromszerzős könyvben olvashatók, s röviden felidézem őket.⁵ A kódex, amint azt Klaniczay Tibor megállapította, hat kéz írását tartalmazza: az első kéz 1595-ben másolt históriás énekeket a kötetbe, „saját í-ző nyelvjárásának alakjait keverte bele olykor az e-ző szövegbe [...] a formai külsőségek valószínűvé teszik, hogy valamely előkelő megrendelőnek dolgozott, s feladata egy históriás énekekből álló gyűjtemény összeállítása volt.”⁶ A Klaniczay által azonosított

⁴ A kódexet – állapotára hivatkozva – a Petőfi Irodalmi Múzeum 2004-es Balassi-kiállítására sem adták kölcsön.

⁵ MIŠIANIK–ECKHARDT–KLANICZAY, i. m., 9–32.

⁶ MIŠIANIK–ECKHARDT–KLANICZAY, i. m., 22–23.

második kéz Fanchali Jób János Liptó megyei nemesé, aki több helyen meg is nevezte magát, s leírta a másolás dátumát: eszerint 1603-tól (megszakításokkal) 1608-ig írt a kódexbe magyar és szlovák énekeket, Balassi-verseket, valamint Eurialus és Lucretia történetét. Róla azt feltételezte Klaniczay, hogy ő volt a kódex tulajdonosa, ezért azt gondolta, hogy a következő két kéz, a harmadik és a negyedik csak alárendelt szerepet játszott, s az általuk másolt két vers, valamint az ugyancsak általuk egymást váltva leírt *Szép magyar komédia* csak beékelődött Fanchali Jób János másolatai közé. Mindebből az következett, hogy a két vers és a dráma másolási idejét 1604 és 1607 közé tette: „A komédia másolásának ideje nincs megemlítve, de feltétlenül 1607. november 30-a után került rá sor, mert a drámát megelőző, Jób által másolt ének végén ezt a kelteztést olvashatjuk. A dráma leírásának felső határa pedig 1608 szeptembere, mivel szeptember 7-én Jób János már a Balassi énekek másolását fejezi be, a 21. lap tanúsága szerint. Jób János ugyanis, mint már említettem, a dráma leírása után a kódex elején lévő üres lapokon volt kénytelen folytatni az énekek másolását, mivel a dráma a könyv maradvány részét – egy-két lap kivételével – betöltötte. Sőt nem is volt már elég a hely, s ezért pótlólag 16 levelet be kellett még kötni a kódex 338. lapja után.”⁷ Még csak halkan jegyzem most meg, hogy a gondolatmenet egy bizonyítatlan alapfeltevésre épül, semmi nem cáfolja a fordítottját, azt, hogy először dolgozott a harmadik és negyedik kéz, s Jób János később írta be a verseket az általuk üresen hagyott helyekre.

Van tehát egy harmadik kezünk, akiről Klaniczay így nyilatkozik: „A két kisegítő másoló közül a harmadik kéz dolgozott többet [zárójelben megjegyezve: ő másolta a komédia csaknem 90 százalékát], de egyben pontatlanabbul. Vagy nem rendelkezett nagyobb műveltséggel, vagy magyarul nem tudott tökéletesen, vagy pedig a pásztordráma kéziratának elolvasása jelentett neki nagy nehézségeket: mindenesetre az általa másolt szövegben igen sok félreértés és értelmetlenség van [...]. Bár a negyedik kéz nagyobb műveltséget sejtető, kiérleltebb írással rendelkezik, az ő közreműködése éppannyira csak technikai jellegű lehetett, mint társáé.” Mindebből egyenesen jön a következtetés: „Fanchali Jób János szerepe a kódex tartalmának kialakításában lényegesen nagyobb [...], mint amennyire az az általa másolt szövegből következne [...] Líra, epika és dráma, magyar és szlovák nyelven, mind helyet kapott könyvében.”⁸ Ő tehát Klaniczay szerint egy nagyszabású gyűjtő, összeállító, másoló és másoltató, a kódex igazi főszereplője. Mivel 1607. november 25-én, Thurzó Judit esküvőjén az ifjak asztala körül szolgálatot teljesítők között Jób Jánost is felsorolták,⁹ az egész kézirat keletkezése automatikusan a nagybiccsei Thurzó-udvarhoz sorolódott, s ebbe a konstrukcióba nagyszerűen beleillett Szeneci Molnár Albert *Naplójának* feljegyzése, aki a következő Thurzó-lány, Borbála esküvőjének előestéjén, 1612. szeptember 22-én egy komédiát látott Nagybiccsén.¹⁰

⁷ MIŠIANIK–ECKHARDT–KLANICZAY, i. m., 25.

⁸ MIŠIANIK–ECKHARDT–KLANICZAY, i. m., 25–26.

⁹ RADVÁNSZKY Béla, *Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században*, III, Bp., 1879, 7.

¹⁰ SZENCI MOLNÁR Albert *Naplója*, közlése SZABÓ András, Bp., Universitas Könyvkiadó, 2003 (Historia Litteraria, 13), 85, 161.

Valamelyest eltérően nyilatkozott a kéziratról és arról a bizonyos harmadik kézről Eckhardt Sándor, mert ő burkoltan még Jób Jánost is bírálta Balassi Bálint nevének elhallgatása miatt. A komédia másolatáról a következőket írja: „Kéziratunk szép, olvasható kézírással készült, azonban, sajnos, annyi hibával, hogy a másoló értelmetlenségét és műveletlenségét könnyű megállapítani.” Neki tulajdonítja azt is, hogy „az ajánlás aláírásában csak ennyit olvashatunk: Júlia rabja, N. N. Ezek a rejtélyes nagybetűk véleményem szerint Balassi Bálint nevét helyettesítik, aki ilyenformán az egész kéziratban nem szerepel saját nevén...”¹¹ Eckhardt érvelését fogadta el Kőszeghy Péter és Szentmártoni Szabó Géza az 1990-es piros *Komédia*-kiadásban, amikor az N. N. (az ő feloldásukban: nomen nescio – tehát már semmi rejtélyesség, egyszerűen: „nem tudom a nevét”) helyett beírták, hogy „Gyarmati Balassi Bálint”. Az indoklásuk így hangzik: „A kódex másolója azonban a szerző vagy a címzett nevét másutt is N. N.-el helyettesítette, így föltételezhető, hogy a komédia autográf szövegében még ott volt a közöltük név.”¹² A kódexnek azonban hat másolója volt, s az N. N. rövidítés (amely másutt nem található meg a kéziratban!) inkább „non nominatus”-ként oldható fel, tehát azt jelenti: „nem megnevezett”, s ilyenformán lehetséges, hogy magától Balassitól származik, aki sem a sajátját, sem Júlia valódi nevét nem írta le. Eckhardt Sándor egyébként meg volt róla győződve, hogy a másoló (érthetetlen módon itt is és másutt is összemossa a különböző személyeket) előtt ott feküdtek Balassi autográf kézíratai, értelemszerűen a „maga kezével írott könyv” is.¹³ Fontos megfigyelése, hogy a komédia szövege erősen í-zik,¹⁴ de mintha nem ismerte volna Klaniczay ugyanabban a kötetben található szövegét, mert itt is csak egy másolóról beszél, amikor tudjuk, hogy ketten voltak. Ha pedig a két másoló egyformán í-zik (márpedig itt ez a helyzet!), akkor nyilvánvaló, hogy nem a palóc Balassi autográf kéziratából dolgoztak, hanem egy olyan másolatból, amelyet egy erősen í-ző nyelvjárást beszélő személy készített.

Volt még a kódexben egy ötödik és egy hatodik másoló is. Az ötödik írta be a kötetbe Nyitrai Pál énekét, s más latin és magyar feljegyzéseket, valamint „több helyen belejavított az előző másolók írásába is. Írása kapkodó, igen gondatlan, nehezen olvasható.” Klaniczay Tibor szerint ő Jób János halála után lett a kódex tulajdonosa. Ugyanő készítette azt a rajzot is a kézirat hátsó kötéstáblájának belső oldalán, amelyre még visszatértek. A hatodik kéz szintén a kötet későbbi tulajdonosa lehetett, aki az első és utolsó lapra írt, többek között ő jegyezte be a kortárs közvélemény ítéletét: „Nem kell az öreg embereknek olyan könyv, mert csak példát vesznek az játéka belőle.”¹⁵

¹¹ MIŠIANIK–ECKHARDT–KLANICZAY, i. m., 45.

¹² Gyarmati BALASSI Bálint, *Szép magyar komédia Thyrsisnek Angelicával, Sylvanusnak Galateával való szerelmekről*, kiad. KŐSZEGHY Péter, [SZENTMÁRTONI] SZABÓ Géza, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1990, 73.

¹³ MIŠIANIK–ECKHARDT–KLANICZAY, i. m., 45.

¹⁴ MIŠIANIK–ECKHARDT–KLANICZAY, i. m., 46–47.

¹⁵ MIŠIANIK–ECKHARDT–KLANICZAY, i. m., 13, 14, 21–22.

DIARIVM APD
DEMICVM. *ab anno 1661.*

Cum Speculabitur Magnifico Domino Dr. Sebastiano Tobello
L.B. in Leidmarck. & postea cum esset, verum solidam erudi-
tione & prudentia laudatus, non ex libris, multis puta dimit-
tente magistris, sed ab ipso usu. & experientia, forisquam rem
omni magistra, querendum esse; cum multum de allegatione
nostri, ad statum hujus orbis, regiones, & sciam, & adhibitis
in consilio quibusdam ^{quibusdam} ^{novent} quippe, non eos
solum sapientes censendos esse; qui literis humanioribus utuntur
instituti, scientia titulus, quibus aut labor aut dedecus necesse est
videre: verum multo etiam magis illi, qui committi aliis
possunt, verum periclitatione edocti versantur in hoc mundo,
quasi vixit humana theatris; & diversitatem regionum, &
mores hominum didicerint, & vixit exempla, & adeo quam-
vis prima, quae se peregrinantes offerunt, inspicierent.

Quid n. tempus? quid huius studiose, praesertim Nobili, indignitas? quidam semper domus sub tecto sedare; & ita in otio; omni gloria & laude carente consensuere; neq. cogitare aliquando ex hac velut nimis opaco & inermi scripta domus huius

2. kép

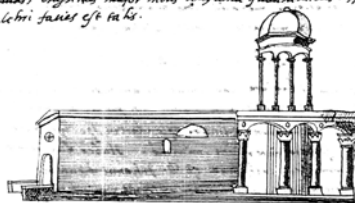
[illegible]

OPENHAIM,

nunc vero Jerusalem Palatio & fortiori subjectum. Sim
hujus urbis amoenitas qd in montis latere, & s. vulgo Ge-
desion, nunc Jerusalemam effigiem referent. Possem n.
parlo Imperium nre & fortiori occupat, quod & simulat
et Davidice, ex qua ^{tem} Jerusalem delecto tempore occurrit spe-
cialiter sine latere, in quo ppter occupatum matrimonium nihil re-
fati. Infra templum forum est urbis. Adificia ad pede
montis habet quidem per exempla, verum magna & rudia.
Ejuncta hujus urbis cenatio est ex nobili ana Egnestii
familia delectos, neq vulgo capessere illam dignitati
conceditur. Alit hoc in bem Rhevus. Poss
hanc urbem possi quatuor etiam milia die o curru

3. kép

Johannes Jahnns T. Georgij equ. n. n. 2
Emmericus a. d. m. p. a. u. n. d. LXXIX.
At hoc eadem templo commixta i. n. a. e. u. t. v. i. d. e. t. u. r. S. h. i. d. e.
lapis ex a. l. t. a. r. i. s. & C. h. r. i. q. u. a. s. i. n. u. m. i. t. t. e. r. e. t.
Longius hinc quae palatium & q. d. figura Sepulchri Josephi,
in quo C. h. r. i. p. r. i. m. o. r. t. u. e. m. u. n. i. v. e. r. s. e. i. n. d. u. i. t. A. n. t. e. u. p. s. e. p. u. l. c. h. r. i.
e. d. i. f. i. c. i. u. m. e. s. t. l. a. p. i. s. g. r. a. n. d. i. s. q. u. i. a. d. S. u. n. n. o. g. i. f. i. c. a. t. u. r. m. a. g. n. u. s. u. n. d. e
p. e. r. f. i. c. i. u. m. & h. a. b. e. t. o. f. f. i. c. i. o. m. o. m. e. n. t. u. m. t. e. m. p. o. r. e. r. e. f. o. r. m. a. t. i. o. n. i. s. d. e. a. n. t. i. c. i. s.
q. u. i. h. a. b. e. t. i. n. l. o. n. g. i. t. u. d. i. n. e. 3. c. u. m. d. i. a. m. e. t. r. o. p. o. t. e. u. n. d. a. s. i. n. l. a. t. i. t. u. d. i. n. e.
d. u. a. s. C. o. n. s. t. i. t. u. t. m. a. j. o. r. t. r. i. u. s. u. n. i. u. s. q. u. a. d. r. a. n. t. u. s. I. p. s. a. r. e. o.
s. e. p. u. l. c. h. r. i. f. a. c. i. e. s. t. e. l. a. p. i. s.

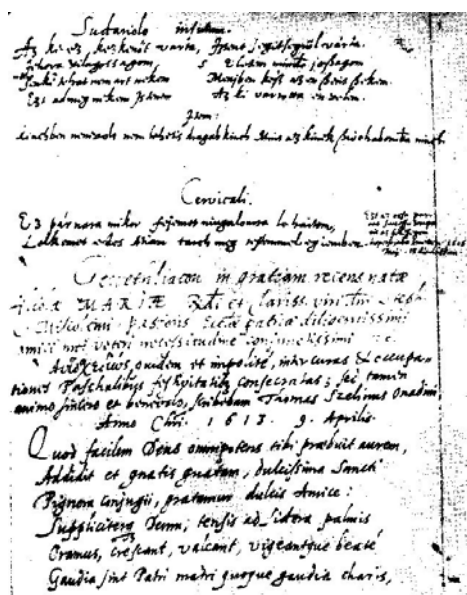

*Insuper fides, cum ingressum sequetur, sunt tria signilla, quibus ab ingressu
in aeternitatem tempore quietis Christi, una Judaeis, proposita est aliud
altrius Pilati; Insuper quae sunt duo unguentorum vasa, scilicet lapide
in medullis ferri clausi lapide in ingressum monumenti et lapide
quadratus, ubi angelus sedens apparuit Mariis. Longitudo est octo
monumentis; Notum potestum aut dividit, neco pale.*

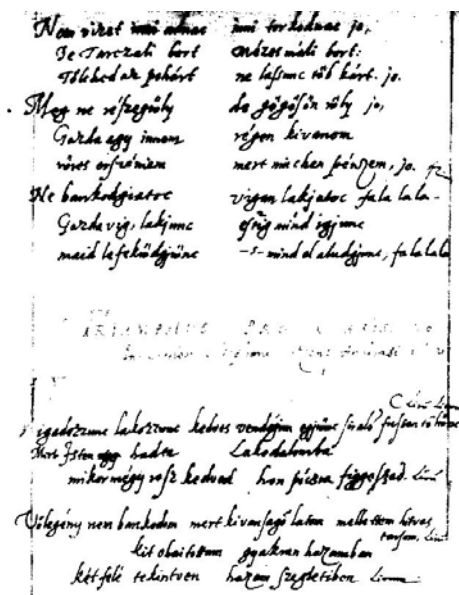
4. kép

Végeredményben tehát előttünk van egy kézirat, amelynek legnagyobb részét Fanchali Jób János és az ismeretlen harmadik kéz írta le. Már az eddigi kritikai megjegyzésekből is sejthető, hogy korántsem vagyok elégedett Klaniczay és Eckhardt elemzéseivel, az eltelt hosszú idő önmagában is szükségessé tette volna, hogy felülvizsgáljuk,

újraolvassuk az általuk írottakat. A helyzet azonban az, hogy a harmadik kéz írása – ahogyan azt már jeleztem is – nem ismeretlen számomra, s ez sok mindent megváltoztat. A kézirat, amely fölött évekig ültem, nem más, mint az Országos Széchényi Könyvtár egyik kötete, s abban is Miskolci Csulyak István latin nyelvű útinaplója, a *Diarium apodemicum*¹⁶ (2., 3., 4. kép). Bár nem sikerült kiadni a művet, mert (tapintatból N. N., azaz nem megnevezett) német kollégám szó nélkül kiszállt a közös munkából, ha bárhol meglátom ezt a kézírást, megismerem. Vegyük elő a magyar nyelvű műveit, például azokat a verseket, amelyeknek fényképét Miskolci Csulyak István műveinek kritikai kiadása közölte, egyértelműnek látszik az egyezés (5., 6. kép).¹⁷ Csupán azt nem értem, hogy Klaniczay Tibornak, aki szerepel a kötet szerkesztői között, hogyan került el a tény a figyelmét. Egyenként összevetettem az egyes betűket és szavakat, s Szentmártoni Szabó Géza tanácsára bizonyításképpen egyes szavak összehasonlítását is bemutatom, a jobb oldalon találhatók a Fanchali Jób-kódex szavai, a bal oldalon pedig más Miskolci Csulyak-kéziratokból vett szavak (7. kép). Hozzá kell tennem, hogy az egyes kéziratok helyesírása nem egyezik, nagy hatással van rájuk a másolt mű, és a betűalakok is többféle

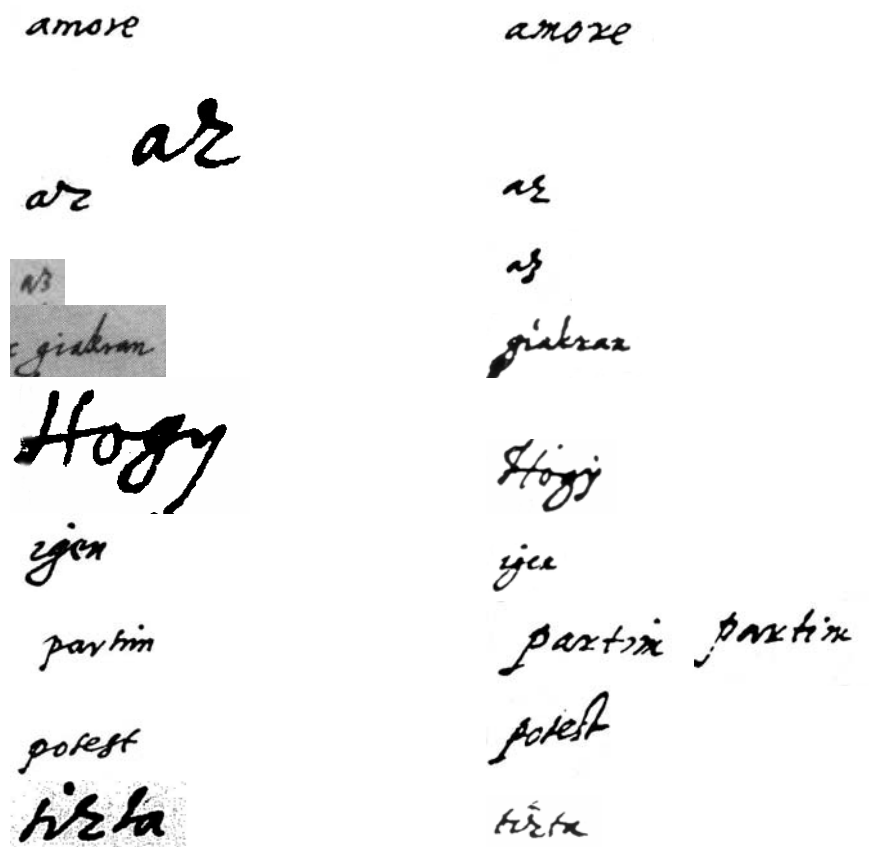
5. kép

6. kép

¹⁶ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (OSZKK), Oct. Lat. 656.

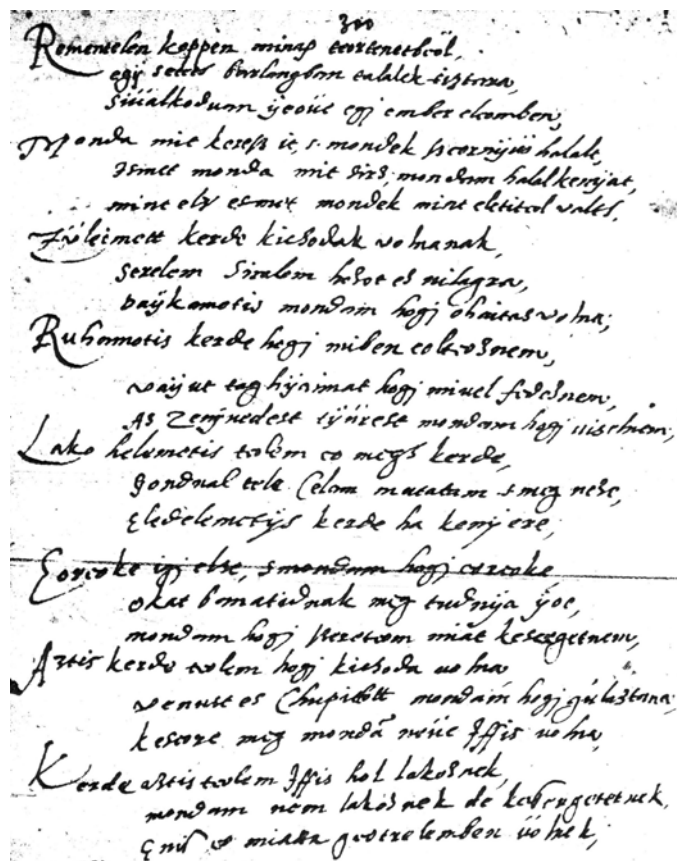
¹⁷ PÉCESEI KIRÁLY Imre, MISKOLCI CSULYAK István és NYÉKI VÖRÖS Mátyás *Versei*, kiad. JENEI Ferenc, KLANICZAY Tibor, KOVÁCS József, STOLL Béla, Bp., Akadémiai Kiadó, 1962 (Régi Magyar Költők Tára: XVII. század, 2; a továbbiakban: RMKT XVII/2), 512.

7. kép

formában szerepelnek. S persze azt sem szabad elfelejtenünk, hogy ugyanazon személy írása is jelentősen változhat idővel. Az például a *Szép magyar komédia* kéziratának egyedi, s sehol máshol nem előforduló sajátossága, hogy egyes hangok, főként az „o”, „u” és „y” fölé pontot tesz, nyilván ezt az előtte fekvő forráskéziratból vette át. Kisebb mértékben megvan ez a tulajdonság az ugyanezen kéz által írt Balassi-versváltozatban is (8. kép). Azt is figyelembe kell vennünk, hogy a komédia és a vers másolata kapkodva, s ezért jóval kurzívabb betűformákkal készült. Mindezeket túl az írásnak van egy összetéveszthetetlen alapjellege, s ez mindennél nagyobb bizonyíték.

Természetesen ezt az azonosítást ellenőriztem, s azokhoz fordultam, akik a legjobban ismerik Miskolci Csulyak István kézírását. Egy fiatal kollégám már nem tudja még egyszer megerősíteni az állításomat: ő Koller András volt, az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának munkatársa, aki Csulyak beszédeiből írta volna Miskolcon a doktori

8. kép

disszertációját, s munkahelyi asztalán állandóan ott állt az emlegetett Oct. Lat. 656. jelzetű kézirat. Fiatalon bekövetkezett tragikus halála előtt kétsége sem volt afelől, hogy a komédia nagy része kinek a keze írása. Rajta kívül megmutattam még a Fanchali Jóbkódex harmadik kezét Dienes Dénesnek is, aki a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek igazgatója, egyháztörténész, s pályáját az ottani levéltárban kezdte, ahol több folyóméter iratot őriznek Miskolci Csulyaktól, a zempléni református egyházmegye grafomán esperesétől. Ő a következőket válaszolta nekem: „Meglehetősen biztonsággal állítható, hogy Csulyak kézírása a szöveg. Összevetve a nálunk bőségesen található anyaggal, egyetlen ponton fedezhető fel jellegzetes különbség, ez pedig a 'h' betű vonalvezetése: az általam megvizsgált szövegekben mindig kivezeti a betű hosszú szárát, a komédiában viszont nem. Egyébként jellemző, hogy Csulyak egy-egy betűt két formában is papírra vetett, akár ugyanabban a szövegben is. Használta a nyitott és zárt 'k'-t, a gótikus és a humanista 'e'-t stb. Megfigyelhető, hogy a komédiában követ-

kezetes, pl. a 'k' mindig 'k', holott később olykor 'c', máskor 'k', az 'e' esetében mindkét forma előjön. Érdekes, hogy a kortársak még elég gyakran használják a gótikus 'd'-t, Csulyak eléggé ritkán. A teljes írásképet vizsgálva azonban meggyőző az egyezés, az egyes betűalakok változó írása, illetve egyes hangok eltérő jelölése a korszakban általános jelenség." A „h” betű írásához még annyit szeretnék hozzátenni, hogy Sárospatakon az öregedő és az öreg Csulyak kézíratai vannak, fiatalabb korában ő is használta a rövidebb szárú változatot (persze vegyesen a hosszú szárúval), a következő képen a versei kéziratából és a komédiából vett „ha” szót hasonlítom össze, bal oldalt Miskolci Csulyak kézírása,¹⁸ jobb oldalt a *Szép magyar komédia* első lapja (9. kép). Úgy vélem, hogy mindezek után az azonosítás bizonyítottnak vehető.

9. kép

Ha már elfogadtuk, hogy a *Szép magyar komédia* nagy részét a fiatal Miskolci Csulyak István másolta, akkor végig kell gondolnunk azt is, hogy mit változtat ez a tény az eddigi elméleteken és gondolatmeneteken. Klaniczay Tibor koncepciója, mely szerint Fanchali Jób János megbízásából másolt volna a harmadik és negyedik kéz, nem állta ki a próbát, ugyanis Miskolci Csulyak István 1601 és 1607 között a görllitzi gimnáziumban és a heidelbergi egyetemen tanult, utána pedig, 1607–1608-ban Tarcalon volt iskolamester. Abban egyetért mindenki, hogy a komédiát főnemesi udvarokhoz, sőt esküvőkhöz kell kötni, Csulyaknak pedig volt egy olyan korszaka, amikor pontosan egy ilyen udvarban élt. 1600-ban ugyanis a kamaszkorú Thököly Miklós nevelője lett, akivel először a pataki kollégiumban tanultak, majd 1601 januárjának végén a késmárki várba mentek, s itt tartózkodtak szeptember elejéig, amikor is elindultak a görllitzi gimnáziumba. Tehát hét hónapig a késmárki Thököly-udvar vendége volt, s önéletrajzából tudjuk, hogy nem érezte ott jól magát. A vár urának, Thököly Sebestyénnek az országgyűlésből való hazatértekor hexameterben írott hőskölteményt adott át, s mikor az 1601. május 20-án harmadszor is megnősült, elvéve Pogrányi Erzsébetet, lakodalmi verset írt neki – ezekért azonban semmi jutalmat nem kapott. Mi több, az udvarbeliek nem békültek meg azzal, hogy ő lett az úrfi nevelője, s nyilvánosan ócsárolták a képzettsége állítólagos silánysága

¹⁸ RMKT XVII/2, 8. képmelléklet (OSZKK, Oct. Lat. 656, f. 218r).

miatt.¹⁹ Ezek a tények illeszkednek ahhoz, amit a komédia kéziratából ki tudunk következtetni. Báró Thököly Sebestyén harmadik esküvője megmagyarázza, miért kellett a drámát lemásolni, nem kizárt, hogy a darabot elő is adták az esküvő előtti estén. Az ellentét az udvari emberekkel akár amiatt is keletkezhetett, mert a másolási munkával megbízott házitanító, aki a szöveg legnagyobb részét készítette, nem a megfelelő gondossággal járt el a munkában. Mert nem arról van itt szó, amit Eckhardt és Klaniczay gondoltak, hogy műveletlen és buta lenne a harmadik kéz tulajdonosa, hanem arról, hogy a humanista műveltséggel rendelkező és teológiai pályára készülő fiatalember átélés és odafigyelés nélkül, kutyafuttában másolt, nyilván azért is, mert a mű világa teljesen idegen volt tőle. Jókora figyelmeztetés ez a textológia gyakorlati művelőinek, akik Stoll Bélától is azt tanulták, hogy ilyen típusú hibákat a szöveget szó szerint lemásolni akaró és az értelemre nem figyelő képzetlen másolók szoktak elkövetni.²⁰

Magyar érekeknek főzése, Thökölyi
Esküvőjén utam ő X anyósága.
Szakacha, Szent Benedeki
Mihály által. 1601. X. Augustus
Keszmarokon.
1. Éles level tük fi.
Tegj szalonnát fel kőlin fazekciban vízbe vízben, azt
fürd egyben: az utam az tük fiát vagd fel, ved fel az szalonna
levében az szalonnával együt, hogy meg abarod meréld ve ko-
man az szalonnát: vagd fel bek hagymát, tarkont egyben, es
ket vagj ham le' moniat, azokat fürd egyjüt, lásd meg az savat,
hogy meg abarod borfolni előfior ecetet meg, az utam borfold,
sáfranyosd giombérsd meg.
2. Halat éles level. alab pp 26.
az meg vagdalt veres hagymát erősen fürd: hogy meg fő az
utam vagd bek az halat, töle ecetet bek: forrad fel: ha
eleg az ecet kerne táj meg: az utam töle mézet bek, borfold
sáfranyosd es giombérsd meg: de az bors jól meg érzék: ugj
azert hogy az ecetet se az bors, se az sava, se az méz felől
ne haladjon.

10. kép

¹⁹ Miskolci Csulyak István önéletrajza: RMKT XVII/2, 287–288.

²⁰ STOLL Béla, Szövegkritikai problémák a magyar irodalomban, Bp., Tankönyvkiadó, 1987, 31–35.

Nem ez volt egyébként az egyetlen másolat, amelyet Miskolci Csulyak Késmárkon készített, 1601. augusztus 10-én ugyanis lemásolta maga számára az omniáriumba az udvari szakács, Szentbenedeki Mihály szakácskönyvét²¹ (10. kép). A kézirat láthatóan gondos írással készült, hiszen saját maga a saját kedvtelésére készítette a saját kézíratos kötetébe; helyesírása eltér a komédia helyesírásától, ennek azonban az lehet az oka, hogy az előtte lévő kézirat sajátosságait vette át. Elméletileg az is lehetséges lenne, hogy a komédia másolata a Heidelbergből való hazatérés és a tarcali iskolamesterség között, 1607-ben készült, hiszen ekkor is egy hónapot tartózkodott Miskolci Csulyak Késmárkon, ez azonban röviddel Thököly Sebestyén halála után volt, s a külföldről hazatért akadémikus diák kétszer is prédikált a várban; kevésbé valószínű, hogy egyházi pályakezdésével egy időben és a késmárki udvar gyászidőszakában ilyesmivel foglalkozott volna. Egyébként is ekkor már Fanchali Jób János kezében volt a kézirat, s nem Késmárkon.

Ezek után tehát megállapíthatjuk, hogy az eddig harmadik és negyedik kéznek nevezett kéz volt időrendben a második és harmadik, az eddigi második kezét, Fanchali Jób Jánost kell most a negyediknek tekintenünk. Ez azt is jelenti, hogy a kézirat történeti énekeket leíró első másolója talán szintén a késmárki Thököly-udvarhoz köthető, az ő énekeskönyv-kezdeményét használták fel arra, hogy 1601 májusában lemásolják a komédiát és még két verset. Miután Miskolci Csulyak és Thököly Miklós külföldre távozott, a kézirat ismeretlen úton-módon Fanchali Jób János kezébe került, aki 1603–1604-ben illetve 1607–1608-ban teleírta magyar és szlovák versekkel az üresen maradt helyeket, s a még hozzákötött üres oldalakat. Ekkor már valóban ő volt a kódex tulajdonosa, a komédia lemásolásához azonban a jelek szerint semmi köze nincsen. Az továbbra is gyanús egybeesés, hogy Jób János a Thurzó-udvarban egy esküvőnél segédkezett, ott, ahol később egy hasonló alkalommal Szenci Molnár Albert (egyébként Miskolci Csulyak István barátja) egy komédiát látott. Beszédes jel az is, hogy Molnár nem adja meg a darab szerzőjét és címét, pedig a naplójában van egy másik színházi élmény is, ahol megtudhatjuk a Németországban látott iskoladráma címét. Ráadásul passzívumban fogalmaz: „Comedia visa”, vagyis „látott egy komédia”, mint aki ott sem volt, és teljesen elhatárolódik a dologtól.²²

Az eddig elmondottakból logikusan következik az a lépés, hogy a késmárki udvarra az eddigieknél jobban oda kell figyelnünk. A szétszórt adatok egy ideje már egyre határozottabban mutatnak Késmárk felé, s azt is mondhatjuk, hogy ez a fejlemény nem igazán meglepetés. Thököly Sebestyén, a marhakereskedőből lett főnemes meredeken emelkedő karrierje már régóta felkeltette a történészek figyelmét, s az utóbbi időben többen is feldolgozták a gazdasági kapcsolatait, sőt egy életrajzi összefoglaló tanulmány is szüle-

²¹ „Magyar étkeknek főzése, Thököli Sebestien Uram ő Nagysága Szakacha, Szent Benedeki Mihály által. 1601. X. Augusti Kesmarckon”, OSZKK, Oct. Lat. 656, ff. 351v–359v. Kiadása: KOVÁCS József, *Szentbenedeki Mihály szakácskönyve 1601-ből*, MNy, 55(1959), 135–143.

²² SZENCI MOLNÁR *Naplója*, i. m., 85, 98, 161, 181.

tett róla.²³ Eddig is tudtuk, hogy református volt, aki diákokat taníttatott a heidelbergi egyetemen, s fiait is ugyanide küldte. Nem véletlen, hogy Szenci Molnár Albert a magyar–latin szótár ajánlásában őt is felsorolja az egyházat támogató főnemések között.²⁴ Pártfogoltjai közé tartoztak a szepességi kryptokálvinisták, köztük is elsősorban Sebastian Ambrosius Lahm késmárki lelkész, aki nemcsak mint hitvitázó, de mint humanista tudós és nagy szorgalmú levelező is kitűnt kortársai közül.²⁵ Keveset tudunk viszont Thököly udvaráról és a családjáról, s ennek egy alapvető oka van, a források hiánya. A Thököly-levéltár elpusztult, a maradék anyagból a késmárki vár császári kézre kerülésekor csak azt őrizték meg, ami számukra fontosnak látszott: ezek főként a leszármazottak, a két Thököly István és később Imre iratai, a család alapítójáról alig maradt valami. Az Esterházy család levéltára egy Thököly-lány miatt őrzi a család genealógiáját Mátyás király koráig visszamenően, eszerint 1465-ben egy bizonyos Thököly Jónás lett volna Sebestyén dédapja, Lipót (sic!) a nagyapja és Ferenc az apja, s közli a feleségeik nevét is – ismerve azonban a 17. századi főnemesség genealógusait, ezeknek az adatoknak nem szabad túl nagy jelentőséget tulajdonítanunk.²⁶

Legtöbbet a késmárki udvari életről talán a ma is álló vár egyik terme mondja el. Az egykor ebédlőként használt helyiség falát 1639-ben, I. Thököly István (Miklós bátyja) idején freskókkal díszítették. A képek (amennyire fel lehet ismerni) élénk és világias udvari életről, zenélésről, táncról, beszélgetésről és lakomázásról szólnak, s mintha egy számbórbóba öltözött ember még a színjátszást is megjelenítené.²⁷ Ugyanakkor ha friss szemmel megnézzük a két korábban említett Thurzó-esküvő iratait, olyan neveket is találunk bennük, amelyek a nagybiccsei Thurzó- és a késmárki Thököly-udvar szoros kapcsolatára utalnak: 1607-ben és 1612-ben is szerepet vállalt a lakodalmak gyakorlati lebonyolításában Pogrányi Benedek, Thököly Sebestyén harmadik apósa, illetve Szerdahelyi Mihály,²⁸ az idősebbik Thököly-fiú, István kísérője hosszú külföldi peregrinációján.²⁹ Mindezek után nem kell rajta csodálkoznunk, hogy Thököly István második felesége is egy Thurzó-lány, Katalin lett, akit 1620-ban vett el.³⁰

Megfogható emlék még Thököly Sebestyén 1572-es gyönyörű címeres nemeslevele,³¹ amely furcsa módon nem szerepel a Magyar Országos Levéltár címeresleveleinek listá-

²³ J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *A ponyvásszekértől a közjó szolgálatáig: Thököly Sebestyén pályafutása*, Hadtörténelmi Közlemények, 105(1992), 75–93; GECSÉNYI Lajos, *Bécs és a hódoltság kereskedelmi összeköttetései a 16. században (Thököly Sebestyén felemelkedésének hátteréhez)*, Száz, 129(1995), 767–790.

²⁴ SZENCI MOLNÁR Albert *Költői művei*, kiad. STOLL Béla, Bp., Akadémiai Kiadó, 1971 (Régi Magyar Költők Tára: XVII. század, 6), 458–459.

²⁵ SEBŐK Marcell, *Humanista a határon: A késmárki Sebastian Ambrosius története 1554–1600*, Bp., L'Harmattan, 2007 (Mikrotörténelem, 1).

²⁶ Magyar Országos Levéltár (MOL), P 108, Az Esterházy család hercegi ágának levéltára, Repositorium 49, fasc. D (B 1440-es mikrofilm), f. 54, 57.

²⁷ BRUCKNER Győző, *Késmárk szabad királyi város műemlékei*, Eperjes, 1908, 20–24; BRUCKNER Győző, *A Thököly család késmárki magánföldesurasága*, Pécs, 1925, 27.

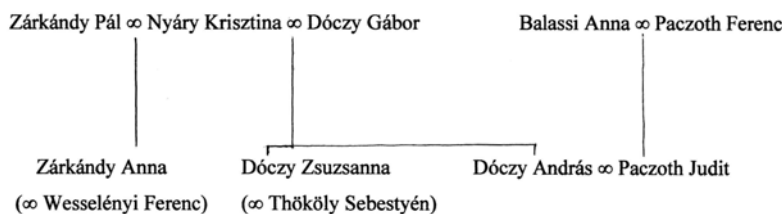
²⁸ SZENCI MOLNÁR *Naplója*, i. m., 242.

²⁹ RADVÁNSZKY, i. m., 7, 9.

³⁰ NAGY Iván, *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, XI, Pest, 1865, 286.

³¹ MOL, E 148, NRA, fasc. 132, no. 17.

ján,³² pedig ott őrzik és eléggé ismert. Eszerint volt egy testvére, Vince, és egy fia, Gábor. Sajnos első feleségének neve nem derül ki az iratból, csak azt tudjuk, hogy karrierje kezdetén, 1580. május 15-én tartotta esküvőjét Zsarnócán második feleségével, nagylucsei Dóczy Zsuzsannával.³³ Ebből a házasságból születtek aztán felnőtt kort megért fiai, István és Miklós. Dóczy Zsuzsanna külön történet: róla a legfontosabb tudnivalók egyike, hogy a 34. zsoltár egyik parafrázisa versfőiben az ő nevét viseli. A kor gyakorlatát ismerve ez feltehetően egy neki ajánlott költemény.³⁴ Figyelemre méltóak a rokonai, azt már a hatkötetes irodalomtörténet is megjegyzi, hogy Wesselényi Ferencné Szárkándy Anna a féltestvére volt,³⁵ az anyja, Nyáry Krisztina ugyanis először Szárkándy Pál felesége volt. Ha nem is gondoljuk már, hogy Szárkándy Anna lett volna Celia, Balassival mégis kapcsolatban állt. Még inkább megerősíti ezt a vonalat az a rokonság, amelyre idáig kevésbé figyeltünk: testvérének, Dóczy Andrásnak a felesége Paczoth Judit volt,³⁶ aki nem más, mint Balassi legkisebb húgának, Annának a lánya (11. kép).³⁷ Ha mindezek

11. kép

után Szentmártoni Szabó Géza kideríti, hogy Balassi Bálint „Ó szent Isten...” kezdetű istenes énekét a késmárki Sebastian Ambrosius Lahm latin verséből fordította, s ez a latin vers (egy Horatius-parodia) csak a költő halála után, 1595-ben jelent meg nyomtatásban (tehát Balassinak kéziratos formában kellett ismernie),³⁸ s ha végül bebizonyítom,

³² Vö. *A Magyar Országos Levéltár címereslevelei*, szerk. KOLLEGA TARSOLY István, NYULÁSZINÉ STRAUB Éva, Bp., 2000 = *Arcanum DVD Könyvtár*, IV, *Családtörténet, heraldika, honismeret*, Bp., Arcanum, 2003.

³³ JAKUBOVICH Emil, *Thököly Sebestyén esküvőjéről*, *Közlemények Szepes Vármegye Múltjából*, 1(1909), 176–178.

³⁴ *Répertoire de la poésie hongroise ancienne: Manuel de correction d'erreurs dans la base de données*, direction Iván HORVÁTH, assisté par Gabriella H. HUBERT, Paris, Nouvel Objet, 1992 (Ad Corpus Poeticarum), 116 (No. 254).

³⁵ *A magyar irodalom története 1600-ig*, szerk. KLANICZAY Tibor, Bp., Akadémiai Kiadó, 1964 (A Magyar Irodalom Története, 1), 439.

³⁶ *Wagner Károly genealógiagyűjteménye*, OSZKK, Fol. Lat. 221, ff. 45v–46r.

³⁷ Balassi Anna „szerelmes fiam uram” megszólítással levelezett vejével, Dóczy Andrással, Tárkány, 1614. március 17., MOL, E 173, Archivum familiae Dóczy, 1. cs., ff. 121–122.

³⁸ SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, „*Quem tu, summe Deus, semel...*”: Balassi megkerült irodalmi mintája = „*Mint sok fát gyümölcse...*”: *Tanulmányok Kovács Sándor Iván tiszteletére*, Bp., ELTE Régi Magyar Irodalmi Tanszék, 1997, 11–16.

hogy a *Szép magyar komédiát* a Thököly-udvarban másolták 1601-ben, akkor a kép figyelemre méltó mozaikdarabkákkal gyarapodik.

Dóczy Zsuzsanna egyébként 1596. június 9-én halt meg, Sebastian Ambrosius Lahm fölötté mondott gyászbeszéde pedig 1600-ban jelent meg Heidelbergben.³⁹ Thököly Sebestyén nehezen viselte második felesége elvesztését, betegeskedett és végrendeletet is készített.⁴⁰ Csaknem öt év múlva azonban mégis összeszedte magát és újra megnősült. Harmadik felesége a jeles katonatárs, Pogrányi Benedek Erzsébet nevű lánya volt,⁴¹ s az elszórt adatok szerint néhány korán elhalt gyermek is született tőle.⁴² A további késmárki és szlovákiai levéltári kutatás talán még hozhat újabb adalékokat, a komédia szempontjából azonban nem sok reményt táplálhatunk, hiszen a hatalmas nagybiccsei és budapesti Thurzó-anyagban sincsen nyoma és említése a Szenci Molnár Albert által látott drámának.

Késmárk és Thököly udvara mellett újra át kell gondolni a kérdést Miskolci Csulyak István szempontjából is. Ha pontatlan és sietős másolatot is készített a komédiáról és egy Balassi-versről, a művekkel való találkozás talán mégsem maradt rá hatástalan. Csulyak teológiai szempontból később ugyan a heidelbergi ortodox református irányzatot képviselte, konzervativizmusa azonban nem korlátozt vaskalaposság volt, hanem inkább élet-szerető, paraszt-polgári józanság. Mint a zempléni egyházmegye esperese az 1630-as években ő lett a Magyarországon is hódító puritanizmus egyik leghevesebb ellenfele, ha verseinek világias jellegét és önéletrajzából jól ismert házasságait nézzük, akkor talán értjük is, hogy miért: szenteskedőnek, képmutatónak tarthatta őket. Költeményeinek többsége (ezek a már említett Széchényi Könyvtárbeli omniáriumban maradtak ránk) egy meghatározott eseményre készült: leginkább házasságkötés és haláleset alkalmából, de van közöttük bordal is. Kivételt képeznek a vallásos költemények, főként a zsoltárparafrázisok. Ha mindezek után elővesszük a legelső, heidelbergi tanulmányainak kezdetén, 1603-ban keletkezett verset, a meglepetés teljes: előttünk áll egy minden tekintetben tökéletes szerelmes vers. A címe szerint Miskolci Csulyak németből fordította, stílusa valóban a német dalköltészetre utal, de Venust és Cupidót is emlegeti. Joggal nevezhetjük virágénekeknek, s a fordító elhárítja ugyan a felelősséget, hogy csak tanítványa kedvéért írta, Heidelbergben tanuló magyar református teológustól ez a műfaj mégis szokatlan és egyedülálló.⁴³ Nehezen tudjuk elképzelni, hogy Csulyak ezek után – prédikátortársaihoz hasonlóan – szószerűről mennydörgött volna a virágénekek ellen.

A dal egy követet (valószínűleg galambot) szólít meg, hogy menjen el a kedveséhez, titokban köszöntse az ablakban, mondja el: bárcsak vele lehetne; ha nem szabadítja meg

³⁹ Sebastian AMBROSIUS, *Oratio funebris ... Susannae Doczi ... quae 9. Junii veteris Anni 1596. vitam ... clausit...*, Heidelbergae, typis Christophori Leonis, 1600 (RMK III, 944).

⁴⁰ MOL, P 108, Az Esterházy család hercegi ágának levéltára, Repositorium 29, fasc. A, no. 15, ff. 165–168.

⁴¹ SZLUHA Márton, *Nyitra vármegye nemes családjai*, II, L–Z, Bp., Heraldika Kiadó, 2005, 315–316.

⁴² András fia 1603-ban született, de a következő esztendőben meg is halt. Lásd *Samuelis Székely de Doba excerpta ex matricula templi parochialis Késmárkiensis* = SZILÁGYI Sándor, *Történeti feljegyzések*, MTT, 6(1859), 91.

⁴³ András SZABÓ, *Liebeslyrik und Ehegedichte ungarischer Dichter: Am Beispiel des István Miskolci Csulyak* = *Der Mythos von Amor und Psyche in der europäischen Renaissance*, Hrsgg. József JANKOVICS, S. Katalin NÉMETH, Bp., Balassi Kiadó, 2002 (Studia Humanitatis, 12), 151–158.

a szerelem tömlőcéből, akkor meg fog halni; azt kívánja, hogy éljen sokáig; rövidesen együtt lesznek, s fogadja el a szerelmét. Négy versszakból áll, bennük hat sor található, a sorok, amelyek páros rímmel (aabbcc) csengenek össze, hét szótagból állnak.⁴⁴ A német eredetit egyelőre még nem ismerjük, de azt Miskolci Csulyak más verseiből tudjuk, hogy általában nem őrizte meg mintájának pontos felépítését. Ugyanakkor ha a későbbi, esküvőkre írott alkalmi költeményeit vizsgáljuk, az első, ami feltűnik, a szemlélet. Szó sincs bennük szerelemről, a házasságokat az ő köreiben ugyanis többnyire közvetítők segítségével kötötték, céljuk mindössze a magány elkerülése, a gyereknemzés és a háztartás ellátásának biztosítása volt. Miskolci Csulyak István külföldi tanulmányai után mezővárosi polgári környezetben élt, feleségei lelkészek illetve városi polgárok lányai, özvegyei voltak. A 17. századi költő mindezt egészséges természetességgel kezeli: magyar nyelvű verseiben a mulatozás és Isten jól megfér egymással. Az egyszer már bevált művet többször is felhasználja, csupán a feleség keresztnévét kell kicserélnie benne.⁴⁵ Szemlélete a mai olvasó számára időnként bizarrnak hat, leginkább annak az egyik barátja esküvőjére írott – tréfásnak szánt – kétnyelvű versének olvastán, amely a következőképpen hangzik:

Ingessit tumulo charam mihi Cassa Susannam
Inferat ergo aliam thalamo mihi Cassa maritam.

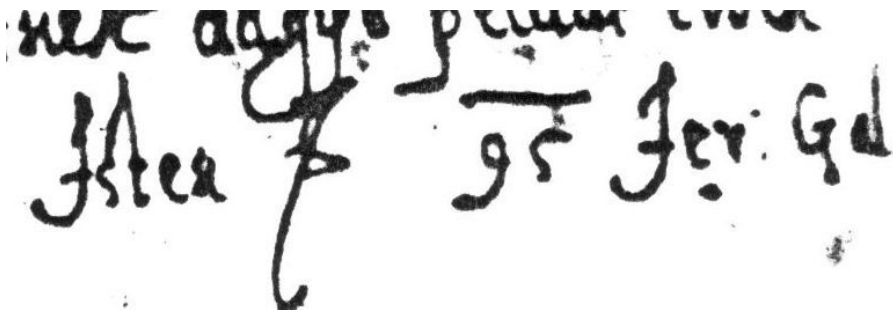
Magyarul:

Kassa koporsóban minap elrejtette Zsuzsannám,
Adjon azért mást Kassa Katust nyoszolyámba helyette.

Miskolci Csulyak ugyan emleget néhány mitológiai alakot, költészete azonban – kivéve a heidelbergi szerelmes dalt – nagyon is földhözragadt. Így is kivételes jelenség ő a magyar irodalomban, bár műveit eddig többnyire középszerűeknek tartották. A magyar protestáns lelkészek és tanárok a 16–17. században nem írtak szerelmi költeményeket, az ifjúkori szerelmes verset továbbra is olyan kivételnek kell tartanunk, amely a szabályt erősíti. Habár vannak német forrásai is, most már jól látszik, hogy megírásának magyarázatát keresve nem feledkezhetünk meg a késmárki Thököly-udvarról, Balassi költészetéről és a *Szép magyar komédiáról* sem. Összességében azt mondhatjuk, hogy a grafomán esperes azzal az ifjúkori ballépésével, hogy megbízásra és kelletlenül lemásolta a komédia nagy részét és egy Balassi-verset, grádusokat lépett előre a régi magyar irodalom képzelt ranglétráján, most már nem lehet őt egyszerűen Szenci Molnár Albert provinciálisabb variánsának tartani.

⁴⁴ RMKT XVII/2, 39, 386.

⁴⁵ Miskolci Csulyak esküvőiről lásd még SZABÓ András, *Szenci Molnár Albert leánykérései = Ámor, álom és mámor: A szerelem a régi magyar irodalomban és a szerelem ezredéves hazai kultúrtörténete*, szerk. SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, Bp., Universitas Kiadó, 2002, 89–90.

12. kép

Gondolatmenetem vége felé közeledve arról kell még szólnom, hogy váratlan eredményeket hozott az is, hogy kézbe vettem és tüzetesen megvizsgáltam a Fanchali Jóbkódexet. Elsőként kell megemlítenem, hogy majdnem ismerjük a kézirat egyes számú másolójának nevét is, Klaniczay Tibor ugyanis valamit végzetesen félreolvasott. Varsányi György Xerxes-históriájának kéziratáról ezt írta: „Az ének végén a másoló keltezése: »f. 95. Fer: Gal:« – azaz 1595-ben Gál napján (október 16.)”⁴⁶ Kinagyítottam az oldal képét (12. kép), az idézett szöveg előtt ott van az „Isten” szó, s ugyanazzal a betűvel kezdődik, mint a dátum utáni.⁴⁷ Tehát nem „feria”, azaz ünnep, hanem „Jer.” A feloldás kérdéses, de talán leginkább a korban divatos Jeremiás nevet takarhatja, s ez esetben a „Gal:” a másoló családnevének rövidítése lehet. Idáig hiába próbálkoztam a megfejtéssel, nem találtam ilyen nevű kortársat.

Másként látjuk ma már a kódex beosztását is. Vadai István engedélyével a szemközti lapon mellékelem azt a táblázatot, amelyet ő készített a kézirat füzetéről, azt csak egy-két jelentéktelen ponton módosítva, illetve kiegészítve.

Jól látható, hogy a kódexen belül nincs időrendi sorrend, az 1595-ben másolni kezdett históriás énekek előtt helyet hagytak ki. Miskolci Csulyak az általa leírt verset csaknem százötven lapot üresen hagyva a 300–301. lapokra helyezte. Hasonlóképpen a – véleményem szerint – 1601-ben másolt Balassi-drámát a kötet végére, a 311. laptól kezdte el írni a két másoló, előtte nyilván azért hagyva ki helyet, hogy további históriás énekeket és más verseket másolhassanak bele. Mivel a szöveg mennyiségét rosszul számították ki (ez is Miskolci Csulyak István, a római III-mal jelzett másoló, oda nem figyeléséről árulkodik), és elfogytak az üres lapok, egy új füzetet nyomtak be a kézirat végébe (a 339–370. lapok, Vadai István táblázatán sötét keretben), amely csak kezdetleges módon van rögzítve, s láthatóan nem tartozik az eredeti könyvtesthez, a mű kézirata így fért el a kódex végén. Ezután került a kézirat Fanchali Jób János kezébe (a római II-vel jelzett másoló a táblázaton), aki szerelmes verseket és széphistóriákat írt az üresen maradt helyekre.

⁴⁶ MIŠIANIK–ECKHARDT–KLANICZAY, *i. m.*, 16.

⁴⁷ Österreichische Nationalbibliothek, Handschriftenabteilung, Cod. ser. nov. 2964, f. 76v (p. 152).

A	x	x	I	II	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
B	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	–	–	25	26
C	27	28	29	30	31	32	33	34	–	–	35	36	37	38	39	40
D	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56
E	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72
F	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88
G	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103	104
H	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119	120
I	121	122	123	124	125	126	127	128	129	130	131	132	133	134	135	136
K	137	138	139	140	141	142	143	144	145	146	147	148	149	150	151	152
L	153	154	155	156	157	158	159	160	161	162	163	164	165	166	167	168
M	169	170	171	172	173	174	175	176	177	178	179	180	181	182	183	184
N	185	186	187	188	189	190	191	192	193	194	195	196	197	198	199	200
O	201	202	203	204	205	206	207	208	209	210	211	212	213	214	215	216
P	217	218	219	220	221	222	223	224	225	226	227	228	229	230	231	232
R	233	234	235	236	237	238	239	240	241	242	243	244	245	246	247	248
S	249	250	251	252	253	254	255	256	257	258	259	260	261	262	263	264
T	265	266	267	268	269	270	271	272	273	274	275	276	277	278	279	280
V	281	282	283	284	285	286	287	288	289	290	291	292	293	294	295	296
Z	297	298	299	300	301	302	303	304	305	306	307	308	309	310	311	312
Aa	313	314	315	316	317	318	319	320	321	322	323	324	325	326	327	328
	329	330	331	332	333	334	335	336	337	338	339	340	341	342	343	344
Bb	345	346	347	348	349	350	351	352	353	354	355	356	357	358	359	360
	361	362	363	364	365	366	367	368	369	370	371	372	373	374	375	376
Cc	377	378	379	380	–	–	–	–	–	–	–	–	389	x	x	x

lapszám	kéz	szöveg
II–5	II, V	vegyes, latin
6–24	II (IV) (V)	szerelmes versek (1608)
25–132	I	Görcsöni: <i>Mátyás história</i> (1595)
135–152	I	Varsányi: <i>Xerxes</i> (1595)
153–190	II	<i>Apollónius</i> (1603)
191–212	II	szerelmes versek (magyar és szlovák, 1604)
213–297	II	<i>Euriálus és Lucretia</i> (1604)
298–310	II (III)	szerelmes versek (1607)
311–371	III–IV	<i>Szép magyar komédia</i> (1601?)
372–389	II, V–VI	vegyes, latin

Klaniczay Tibor feltűnően keveset írt a kódex elején és végén található latin szövegekről és versekről, ezek elemzése még előttünk van, ezt még én sem tudtam elvégezni. Egyetlen szófukar mondata azonban kíváncsivá tett: „A hátsó kötetábla belső lapján az V. kéz obszcén rajza, illetve hasonló jellegű latin és magyar jegyzetei láthatók.”⁴⁸ Az Akadémiai Könyvtár mikrofilmtárában a tekercs végén döbbsen tapasztaltam, hogy

⁴⁸ MIŠIANIK–ECKHARDT–KLANICZAY, *i. m.*, 22.

13. kép

ennek az utolsó lapnak a másolata hiányzik az ötvenes évek végén készült filmről. Bécsben első dolgom volt, hogy fotómásolatot készítsek róla, ezt a mellékelt képen be is mutatom (13. kép).⁴⁹ A rajz jobb oldalán egy meztelen férfialak két kezében egy-egy husángot tart, az ágyékánál a tinta illedelmesen el van maszatolva. A bal oldalon eléggé nehezen kivehető a kép: talán egy előhajló férfi nyakában ül fordítva egy hosszú hajú meztelen nő. A szövegek nagyon nehezen olvashatók, az egyik latinul egy „virgo intacta”-val való bánásmódról beszél, egy magyar nyelvű bejegyzésnek pedig egyelőre csak

⁴⁹ Bildarchiv, Österreichische Nationalbibliothek. Köszönettel tartozom a közlés nagylelkű engedélyezéséért.

az elejét tudtam elolvasni, ez így hangzik: „Kurva az anyja...” Úgy vélem, jóval túl vagyunk már azon a történelmi korszakon, amikor a rosszul értelmezett szemérem akadályozhatta a kódex elfogulatlan vizsgálatát, ezért ezt az utolsó lapot sem szabad kihagyni a Fanchali Jób-kódex újraolvasásából.

Végül fel szeretném azt is vetni hogy a kódexre ráférne a restaurálás, bizonyos lapjai átlátszó ragasztószalaggal vannak megragasztva (például az utólag behelyezett füzet), s egy buzgó magyar kutató a nehezen olvasható helyeken ceruzával firkálta tele. Véleményem szerint ez a kézirat többet érdemel: ahogyan a Balassa-kódex megjelent, úgy ezt is meg kellene jelentetni hasonló kiadásban, akár a szlovákok közreműködésével is, akik számára szintén pótolhatatlan irodalmi emlékeket őriz.

Mondanivalóm végére érve nem maradt más hátra, mint a köszönetnyilvánítás. Köszönettel tartozom Szentmártoni Szabó Gézának szakmai tanácsaiért, s Kőszeghy Péternek, aki átadta nekem a komédia kéziratának fénymásolatát. Vadai István újabb szempontokra hívta fel a figyelmemet, s rendelkezésemre bocsátotta a kódex füzetbeosztásáról készült táblázatát. Köszönöm Gecsényi Lajosnak és Sebők Marcellnak azokat a tanácsokat, amelyeket a Thököly Sebestyénrel kapcsolatos forrásokról adtak, Pálffy Gézától ezen túl még Pogrányi Benedekkel kapcsolatos adatokat is kértem. Köszönöm Koller Andrásnak (aki már nem lehet itt köztünk) és Dienes Dénesnek, hogy azonosították Miskolci Csulyak István kézírását.